

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ

ЗАГОРНЯК Наталія Борисівна

УДК 330.322.2 : 664

СТРАТЕГІЯ ІНВЕСТУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА  
(на прикладі харчової промисловості)

Спеціальність 08.07.01 – Економіка промисловості

АВТОРЕФЕРАТ  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата економічних наук

Київ - 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті економіки НАН України

Науковий керівник : доктор економічних наук, професор,  
член-кореспондент НАН України  
**Герасимчук Микола Семенович**  
Інститут економіки НАН України,  
завідувач відділу ефективності інвестицій та відтворення  
основних фондів, заступник директора

**Офіційні опоненти :** доктор економічних наук, професор,  
академік УААН  
**Панасюк Броніслав Якович**  
Київський національний економічний університет,  
професор кафедри макроекономіки і державного управління  
  
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник  
**Шаблиста Любов Миколаївна**  
Інститут економіки НАН України,  
старший науковий співробітник відділу теоретичних проблем  
регулювання економіки

**Провідна установа:** Науково-дослідний економічний інститут Міністерства  
економіки та з питань європейської інтеграції, відділ проблем  
економічної стратегії, прогнозування та регулювання  
економіки, м. Київ.

Захист відбудеться "02" жовтня 2003 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої  
ради Д 26.150.02 Інституту економіки НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса  
Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту економіки НАН України за  
адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат розісланий "29" серпня 2003 р.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради,  
доктор економічних наук, професор

В.С. Стешенко

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми дисертаційного дослідження.** Подолання негативних наслідків тривалого кризового періоду та перехід національної економіки у фазу економічного зростання пов'язані зі структурною та якісною трансформацією системи господарювання, перебудовою економіки на принципах підприємництва, використання стимулюючих факторів ринкової кон'юнктури, застосування новітніх технологій виробництва та збуту, ефективного менеджменту. Українську харчову промисловість поки що не повною мірою адаптовано до ринкових умов господарювання. Багато підприємств опинилося у кризовому стані або мають труднощі з адаптацією до мінливого середовища. Високим залишається ступінь спрацьованості і старіння основних фондів, галузь є технологічно відсталою порівняно зі світовим рівнем. Вочевидь потрібною є активізація відтворювальних процесів з метою підвищення якості продукції та її здешевлення шляхом впровадження новітніх технологій, нової техніки, високого ступеню механізації та автоматизації, що потребує збільшення інвестицій.

Обсяг виробничих інвестицій у харчовій промисловості порівняно з іншими галузями за тривалий час існуючих у країні складних фінансових умов можна визнати задовільним. Проте економічний стан цієї галузі залишається складним. Багато в чому недостатній рівень адаптованості харчової промисловості до ринкових умов є наслідком переважної націленості інвесторів на отримання швидкого прибутку, що не сприяє вирішенню ними стратегічного завдання – підвищення конкурентоздатності. Існуюча в харчовій промисловості невідповідність між інвестиційною активністю та її результатами зумовила особливу важливість визначення пріоритетних напрямів розвитку цієї галузі, наукового обґрунтування вибору найефективніших шляхів досягнення стратегічної мети інвестування виробництва.

Дослідженню проблем формування стратегії інвестування виробництва присвячені роботи багатьох відомих вчених. Значний внесок у вивчення і вирішення цих проблем зробили українські дослідники: Амоша О.І., Бланк І.О., Геєць В.М., Гойко А.Ф., Герасимчук М.С., Губський Б.В., Лукінов І.І., Нейкова Л.І., Панасюк Б.Я., Пересада А.А., Черваньов Д.М. та ін. Ці проблеми знайшли висвітлення і в працях закордонних вчених: Абелла Д.Ф., Ансоффа І., Бергмана М.А., Дюпонсея М., Йоханссона П., Каплана Р.С., Клейнера Г.Б., Нортон Д.П., Портера М.Е., Слея Б., Стрікланда А.Дж., Томпсона А.А., Шерера Ф. та ін. Межі коректного застосування вітчизняними товаровиробниками досвіду стратегічного управління інвестуванням, накопиченого країнами з розвинутою ринковою економікою, звужуються через вплив специфічних чинників перехідного періоду. У науковій літературі за темою дослідження ми не знайшли однозначного тлумачення понять "стратегія інвестування виробництва" та "привабливість стратегічного напрямку інвестування" в перехідній економіці. Ринкові перетворення змусили змінити пріоритети в системі фінансового забезпечення інвестиційного процесу вітчизняних товаровиробників на користь самофінансування. Наявність у харчовій

промисловості дефіциту інвестиційних ресурсів підвищує вимоги до ефективності їх використання, а повільне розширення ринків зумовлює необхідність орієнтування управління на споживачів. Пропоновані в науковій літературі підходи до оцінки стану об'єкта інвестування узагальнюють лише фінансові показники, їх необхідно доповнити показниками, що характеризують перспективність об'єкта в аспекті споживчої орієнтації управління. Саме такий підхід дозволить отримати адекватну оцінку об'єкта інвестування.

Визначення пріоритетних напрямів інвестування виробництва та реструктуризації харчової промисловості потребує як теоретичного дослідження, так і поглибленого аналізу економічного стану галузі, відтворення виробничого капіталу та шляхів підвищення його ефективності. В Україні практично відсутній комплексний аналіз основних чинників, що впливають на ефективність стратегічних інвестицій, та дослідження їх впливу на трансформацію структури галузі, утворення кластера конкурентоздатних підгалузей за умов реформування економіки. В існуючих роботах не застосовується принцип природного відбору, який є важливим для вивчення умов перехідної економіки. Недостатньо чітко визначені зв'язки між альтернативними напрямками інвестування та впливом чинників, які зумовлюють структури, характерні для різних галузей промисловості, серед яких головну увагу доцільно приділити чинникам, пов'язаним з ефектом масштабу. Недостатня наукова розробка цих проблемних питань, їх методична та практична значущість визначають актуальність теми дослідження, його мету, завдання та структуру дисертаційної роботи.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконане в рамках планової теми Інституту економіки НАН України "Відтворення основних і оборотних фондів" (номер державної реєстрації 0198U001456).

**Мета і завдання дослідження.** Мета дослідження полягає у комплексному розв'язанні проблеми формування стратегії інвестування для підприємств харчової промисловості України, вибору напрямів ефективного використання інвестиційних ресурсів.

Для досягнення цієї мети поставлені та вирішені такі наукові завдання:

- з'ясовано теоретичні основи стратегії інвестування виробництва;
- проаналізовано економічний стан харчової промисловості України, відтворення її виробничого капіталу, технологічного оновлення галузі;
- визначено головні чинники підвищення ефективності стратегічних інвестицій у цій галузі;
- визначено умови і джерела інвестиційного забезпечення технологічного оновлення, реструктуризації та підвищення конкурентоздатності галузі;
- розроблено рекомендації щодо вдосконалення державної промислової політики з метою сприяння підвищенню ефективності використання інвестиційних ресурсів.

**Предметом** дослідження є комплекс теоретичних та практичних економічних питань стратегії інвестування виробництва.

**Об'єктом** дослідження є харчова промисловість України.

**Теоретичною і методологічною основами дослідження** є фундаментальні положення економічної науки, зокрема теорії відтворення, теорії інвестицій, інноваційної теорії економічного розвитку.

**Методи дослідження.** Дослідження базується на діалектичному методі пізнання. Застосовано методи: монографічний, відносних і середніх величин, статистичного групування, індексний, балансовий.

**Інформаційною базою дослідження** слугували законодавчі та інші нормативні документи, що регламентують інвестиційну діяльність в Україні, статистичні матеріали Державного комітету статистики України, баланси і звіти підприємств харчової промисловості, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

**Наукова новизна отриманих результатів** полягає в наступному:

- удосконалено методичні підходи до прийняття стратегічних інвестиційних рішень за умов перехідного періоду;
- визначено стратегічні напрями інвестування виробництва в харчовій промисловості України та окремих її підгалузях;
- визначено раціональні параметри відтворення, умови й джерела інвестиційного забезпечення технологічного оновлення, реструктуризації та підвищення конкурентоздатності галузі;
- вперше запропоновано й обґрунтовано підхід до стратегічного управління інвестуванням виробництва на базі споживчої орієнтації та комплексної оцінки об'єктів інвестування.

**Теоретичне значення дисертаційного дослідження** полягає в поглибленні і розвитку теоретичних аспектів розробки стратегії інвестування виробництва, активізації інвестиційних процесів у промисловості в умовах перехідного періоду, обґрунтуванні нових підходів до формування й реалізації стратегії інвестування виробництва.

**Практичне значення отриманих результатів дослідження** полягає в можливості їх широкого впровадження як підприємствами харчової промисловості України, так і інших галузей господарства при прийнятті стратегічних інвестиційних рішень. Запропоновані підходи до розробки стратегії інвестування виробництва дозволять вітчизняним товаровиробникам підвищити ефективність стратегічних інвестиційних рішень, оптимально використовувати наявні інвестиційні ресурси в умовах їх дефіциту.

Науково-методичні положення дисертації впроваджені в практику діяльності концерну "Орлан" при плануванні стратегічного розвитку одного з напрямів діяльності – виробництва безалкогольних напоїв (довідка № 93 від 26.12.2001 р.), та Торгово-промислової палати України (довідка № 223/05-5 від 23.10.2002 р.).

**Особистий внесок здобувача.** Дисертаційне дослідження є одноосібно підготовленою науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вибору напрямів ефективного

використання інвестиційних ресурсів, науково обґрунтована стратегія інвестування підприємств харчової промисловості України.

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення і висновки дисертаційного дослідження пройшли апробацію на науковій конференції професорсько-викладацького складу Київського державного торговельно-економічного університету (Київ, 1997 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми фінансового менеджменту на підприємствах" (Донецьк, 2003 р.), засіданнях відділу ефективності інвестицій та відтворення основних фондів і відділу промислового потенціалу Інституту економіки НАН України.

**Публікації.** За результатами проведеного дослідження опубліковано 6 індивідуальних статей у фахових виданнях загальним обсягом 2,5 д.а..

**Структура та обсяг роботи.** Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, двох додатків і викладена на 180 сторінках машинописного тексту, включаючи 44 таблиці і список використаних джерел зі 156 найменувань.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі "Теоретичні основи стратегії інвестування виробництва" з'ясовано взаємозв'язок стратегічних напрямів інвестування виробництва та підвищення конкурентоздатності підприємства та галузі в цілому, умови ефективного інвестування виробництва в перехідній економіці. Узагальнено і систематизовано наукові дослідження зарубіжних та вітчизняних учених стосовно сучасних проблем стратегічного управління інвестуванням виробництва.

На основі критичного аналізу найпоширеніших підходів до прийняття інвестиційних рішень доведено, що застосування теорії відтворення та інноваційної теорії економічного розвитку як теоретико-методологічної основи стратегії інвестування виробництва потребує їх розширення в напрямі аналізу зовнішнього середовища підприємства та пошуку нових напрямів інвестування за умов невизначеності. Обґрунтовано, що привабливість стратегічного напрямку інвестування доцільно вважати величиною відносною, яка визначається з урахуванням впливу двох груп чинників: характеристик галузі та характеристик підприємства, оцінених з точки зору його спроможності використати можливості, уникнути загроз власному добробуту та використати головні фактори успіху в конкуренції. Прийняття рішення стосовно привабливості стратегічного напрямку реальних інвестиційних вкладень потребує виокремлення тих характеристик галузі, які доцільно використовувати в розрахунку, а також визначенні рівня їх впливу на привабливість напрямку. Визначення головних факторів, що формують привабливість стратегічного напрямку реального інвестування, потребує доведення із застосуванням поглибленого аналізу стану

інвестиційної діяльності у конкретній галузі промисловості. Оцінка стану підприємства в аспекті впливу головних чинників привабливості стратегічного напрямку реальних інвестиційних вкладень сприятиме посиленню обґрунтованості прийняття рішень у сфері інвестування.

Розробка стратегії інвестування виробництва полягає в обґрунтуванні правил та підходів до визначення головних напрямів інвестицій, здійснення яких забезпечить підвищення конкурентоспроможності підприємства, галузі та національної економіки в цілому.

Для дослідження інвестиційної діяльності підприємств в аспекті прийняття стратегічних інвестиційних рішень у перехідній економіці доцільно застосувати поширену в теорії галузевих ринкових структур парадигму "структура – поведінка – результативність", відповідно до якої інвестиційні стратегії виробників є одним з аспектів їх поведінки, яка опосередковано, через структуру галузі, залежить від умов, утворених попитом та пропозицією, законодавчим середовищем, домінантними соціально-економічними цінностями.

Особливістю інвестування підприємств у перехідній економіці в аспекті їх пристосування до ринкових умов господарювання є виділення захисної та стратегічної реорганізації. При проведенні захисної реорганізації підприємства покладаються на можливості отримання субсидій, відкладання податкових платежів, виплат постачальникам, робітникам. Стратегічна реорганізація проводиться на базі інвестування з метою модернізації виробництва, підвищення якості продукції, за рахунок чого можливі виведення до ринку нових товарів, вихід на нові ринки.

Доцільно збільшити частку власних джерел (прибутку та амортизації) у фінансуванні інвестиційних програм підприємств. Однією з перспективних форм інвестування виробництва є лізинг, передумовами широкого застосування якого є, з одного боку, дефіцит інвестиційних ресурсів, а з іншого – значна кількість виробничих об'єктів і устаткування, які не використовуються.

Поглиблений аналіз інвестиційної діяльності у виробничій сфері в інших країнах Центральної та Східної Європи дозволив дійти висновку, що роль зовнішніх інвестицій доцільно визначати як допоміжну, оскільки їх надходження в перехідні економіки є наслідком поліпшення внутрішньої соціально-економічної ситуації, тому не слід розраховувати на суттєвий приплив іноземних інвестицій за умов кризових явищ в економіці.

**У другому розділі "Сучасний стан інвестиційної діяльності в харчовій промисловості України"** здійснюється поглиблений аналіз економічного стану галузі, відтворення її виробничого капіталу, а також визначення головних чинників та умов збільшення інвестиційних ресурсів і підвищення ефективності їх використання у цій галузі.

Дослідження динаміки валової доданої вартості, продукції харчової промисловості та її питомої ваги у вітчизняному експорті, фактичного споживання пересічним українцем найважливіших продуктів харчування довело, що адаптацію цієї галузі до ринкових умов господарювання не можна визнати завершеною: відбулося зменшення її важливості для забезпечення населення продовольством, ця галузь виявилася однією з найменш стійких до впливу

загального економічного спаду в Україні, значною є частка вітчизняної сільськогосподарської сировини, яка надходить на переробку за межі країни.

Поглиблений аналіз товарної структури валової продукції харчової промисловості показав, що зростання галузі у 1998-2002 рр. відбулося за рахунок збільшення обсягу реалізації м'ясних напівфабрикатів (в 4 рази), етилового спирту (в 3 рази), жирних сирів (в 2,5 рази), безалкогольних напоїв (в 2,4 рази), соняшникової олії (в 2,2 рази), пива (в 2,2 рази). Однак обсяг реалізації цукру зменшився на 20,1%. Дослідження виробництва та споживання основних видів харчової продукції в розрахунку на одного мешканця порівняно з раціональними нормами споживання дозволило зробити висновок, що в період ринкових перетворень значно збільшилось виробництво продуктів харчування у власних підсобних господарствах населення. Це означає, що в еволюційному розвитку харчової промисловості як складової частини економічної системи України протягом розглянутого періоду відбулося послаблення впливу суспільного поділу праці – фактора зростання її продуктивності.

Застосування в аналізі системи показників, які характеризують вплив на детермінанти стратегічних інвестицій таких чинників, як ступінь розвинутості конкурентного середовища галузі, внутрішній попит на її продукцію, розвинутість галузей, що постачають сировину та умови фінансування, дозволило до головних чинників підвищення ефективності стратегічних інвестицій у харчовій промисловості на перехідному етапі віднести галузеву структуру, відтворювальний чинник, а також забезпеченість виробництва власними інвестиційними ресурсами.

Характерними ознаками сучасної галузевої структури харчової промисловості є значні відмінності окремих підгалузей за інтенсивністю та характером динаміки виробництва, станом основних фондів, а також зростання за період ринкових перетворень кількості підприємств, або деконцентрація.

Дослідження стійкості підгалузей харчової промисловості до впливу чинників перехідного періоду шляхом порівняння темпів змін ВВП та їх валової продукції, а також ранжування за питомою вагою продукції у продукції галузі показало, що молочна, кондитерська, тютюнова, пивоварна, виробництво безалкогольних напоїв, олійна підгалузі значно випереджають за темпами реструктуризації цукрову, рибну, м'ясну.

Деконцентрація, що відбулася в харчовій промисловості за роки ринкових реформ, свідчить про розпорошення власності по дрібних власниках та невідповідність розмірів вітчизняних підприємств їх раціональному рівню в цій галузі, тобто про відсутність ефективно господарюючого власника та завищений, як на досягнення конкурентної переваги, рівень питомих витрат виробництва. Цій галузі у країнах з ринковою економікою притаманна інша тенденція - кількість підприємств там зменшується, а рівень концентрації збільшується.

Дослідження інвестування виробництва та відтворення основних фондів, фінансового стану підприємств дозволило зробити висновок про низьку ефективність прийняття стратегічних інвестиційних рішень у харчовій промисловості України.



Протягом 1997-2001 рр. частка харчової галузі у загальнопромислових капітальних вкладеннях збільшилася з 14,5 до 16,0%. На тлі невеликої інвестиційної привабливості таких підгалузей, як рибна (її незначна частка інвестицій зменшилася з 0,1 до 0,09%), борошномельно-круп'яна і комбікормова (з 1,6 до 0,8%), цукрова (з 1,6 до 0,9%), м'ясна (з 1,1 до 0,8%), частки олійної, молочної підгалузей збільшилися (з 1,0 до 1,2% та з 1,1 до 1,8% відповідно). Протягом 1996-2001 рр. активна частина основних виробничих фондів зростала, також відбулося наближення відтворювальної структури капітальних вкладень у харчову промисловість до оптимальної.

Аналіз балансу основних фондів галузі за 1996-2001 рр. показав, що в цілому в цій галузі забезпечувалося розширене відтворення основного капіталу, причому водночас протягом 1996-1999 рр. відбулося зменшення основного капіталу рибної та м'ясної промисловості, а в 1999 р. і в цукровій та хлібопекарській не було забезпечено навіть просте відтворення. У 2001 р. тривало зменшення основного капіталу цукрової та рибної підгалузей, не було забезпечено просте відтворення у промисловому переробленні та консервуванні овочів та фруктів, у виробництві м'яса та субпродуктів. Разом із тим активізувалося розширене відтворення у виробництві м'ясних продуктів та виробництві фруктових та овочевих соків, виробництві молочних продуктів, виробництві морозива. Розширене відтворення було найактивнішим у виробництві безалкогольних напоїв і пива, тютюнової, олійній та кондитерській підгалузях.

Аналіз стану основних фондів за підгалузями харчової промисловості на базі даних про ступінь їх зносу дозволив виокремити в їх складі групу високомодернізованих (тютюнова, пивоварна, олійна), інвестиційно привабливих (виробництво безалкогольних напоїв, кондитерська, плодоовочева, лікєро-горілочана), інвестиційно непривабливих (спиртова, борошномельно-круп'яна, рибна, хлібопекарна, молочна, м'ясна), технічно відсталих (виноробна та цукрова), причому виявилось, що питома вага основних виробничих фондів високомодернізованих та інвестиційно привабливих підгалузей становить менше 30% загальної вартості основних фондів харчової промисловості.

Дослідження фінансового стану підприємств харчової промисловості в 1996-2001 рр. показало, що рівні прибутковості всіх використовуваних та власних активів підприємств галузі зменшилися, а її фінансова стійкість не відповідає вимогам, встановленим у країнах з ринковою економікою. Захищеність залученого капіталу є низькою, відбулося посилення критичної залежності підприємств харчової промисловості від вимог кредиторів.

Активізація інвестиційної діяльності в харчовій промисловості потребує залучення нових джерел інвестицій. Забезпеченість цієї галузі інвестиційними ресурсами із внутрішніх джерел, досліджена на базі співвідношення чистого прибутку та споживання основного капіталу, прибутковості виробництва, обчисленого як відношення чистого прибутку галузі до її валового випуску, виявилася незадовільною: рівень прибутковості виробництва великої кількості підприємств галузі залишається низьким. При збереженні існуючої тенденції динаміки

прибутковості підприємства цієї галузі не зможуть забезпечити самофінансування інвестиційної діяльності.

Низькі прибутковість власного капіталу (тобто, пряма віддача від інвестицій) та всіх використовуваних активів харчової промисловості, дефіцит власних інвестиційних ресурсів свідчать про недостатній рівень пристосування цієї галузі до вимог ринку. Питома вага та темпи зростання довгострокових пасивів невеликі, підприємства галузі дотримуються стратегії, що є притаманною невеликим фірмам, які по можливості уникають необхідності сплачувати високі проценти за кредити.

Дослідження умов для ефективної реалізації стратегічних інвестиційних вкладень в харчовій промисловості показало, що на поточному етапі реформування зростання цін на кінцеву продукцію неспроможне збільшити інвестиції у цій галузі. Формування ефективного конкурентного середовища, інфраструктури й технічної бази харчової промисловості поки не можна вважати успішно завершеним. Для приватизації підприємств, які переробляють сільськогосподарську сировину, було застосовано метод приватизації, який передбачає передачу власності на пільгових умовах переважно їх працівникам, що не сприяє підвищенню ефективності управління та припливу нового капіталу.

**Третій розділ "Формування стратегії інвестування виробництва в харчовій промисловості"** присвячено розробці стратегії інвестування виробництва в харчовій промисловості та визначенню умов її ефективною реалізації.

Доведено, що до стратегічних напрямів інвестування в харчовій промисловості доцільно віднести трансформацію її галузевої структури, підвищення ефективності основних фондів, поліпшення якості й розширення асортименту продукції.

Обґрунтовано необхідність застосування принципу природного відбору та показника рівня концентрації для визначення пріоритетних підгалузей та напрямів реструктуризації підприємств. Запропоновано методичні підходи до аналізу структури галузі на основі динаміки кількісних співвідношень підгалузей у загальному обсязі випуску продукції та індексу концентрації галузі, обчисленого як кількість підприємств у розрахунку на 10 млн. мешканців країни. В результаті проведеного на основі цих підходів аналізу структурних змін, які мали місце в харчовій промисловості протягом 1996-2001 рр., доведено, що підвищення ефективності інвестиційної діяльності вимагає переходу до переважно інтенсивного способу розвитку конкурентного простору галузі та спрямування інвестиційних ресурсів на подальший розвиток молочної, кондитерської, пивоварної, виробництва безалкогольних напоїв, плодоовочевої та м'ясної підгалузей.

Аналіз змін, що відбулися в структурі внутрішнього попиту на продовольчі товари, показав, що найсуттєвішими є передумови для здійснення стратегічних інвестицій у ті підгалузі харчової промисловості, продукцію яких неможливо виробити в підсобних господарствах. Виявлено існування дефіциту на вітчизняному ринку молочних та м'ясних продуктів за

доступними для населення цінами для забезпечення потреб у харчуванні відповідно до раціональних норм.

Обґрунтовано, що інвестиційна політика в галузі має спиратися на визначені раціональні параметри відтворення та створювати умови для їх підтримання. В основу інвестиційної політики як держави, так і окремого підприємства, запропоновано покласти прогнозну модель, кількісні характеристики якої змодельовані виходячи з ознак нормального відтворювального процесу: заміщення зношеної частини основних фондів відбувається протягом нормативного строку служби, при цьому відбувається необхідне (згідно тенденцій ринкової еволюції) розширення капіталу. Для визначення рівня оновлення діючих основних фондів запропоновано використовувати коефіцієнт їх вибуття, а для характеристики технічного стану засобів праці – показник наявності на підприємствах діючого обладнання, строки служби якого є позанормативними.

Для розрахунків параметрів відтворювального процесу на перспективний період слід застосувати підхід, згідно з яким всі фонди розглядаються як змінна сукупність елементів, а їх відтворення – як масовий безперервний процес, що характеризується середніми за період часу строками служби й темпами приросту фондів.

Запропоновано аналізувати процес відтворення основних фондів на поточному етапі реструктуризації промисловості за допомогою таких відносних показників, як коефіцієнт, що характеризує масштаби щорічного недовибуття основних фондів (відношення амортизації до обсягів ліквідації основних фондів); частка накопиченого невідшкодованого зносу (різниці між сумою нарахованого зносу та обсягом ліквідованих основних фондів) у прирості вартості основних фондів за той же період; частка недозношених фондів в обсязі вибуваючих основних фондів; співвідношення коефіцієнтів оновлення та вибуття. Застосування цього підходу показало (див. табл. 1), що в харчовій промисловості першочергового вирішення потребує проблема задоволення накопиченої реноваційної потреби, вирішенню якої слід віддати пріоритет у розподілі коштів, за рахунок чого будуть створені умови, сприятливі для накопичення основного капіталу, після чого головну роль у регулюванні накопичення відіграватиме чинник взаємодії інвестиційного попиту та пропозиції. Розрахунки параметрів відтворювального процесу дозволили визначити, що загалом для підприємств харчової промисловості в перспективі доцільно принаймні втричі збільшити обсяги вибуття зношених основних фондів та забезпечувати середньорічний приріст основних фондів на рівні, не нижчому за 2,8%, маючи за мету поступово змінити співвідношення вибуття і приросту основних фондів до 1:1. Вартість основних фондів галузі на кінець п'ятирічного перспективного періоду, розрахована на базі цих рівнів показників відтворення, становить 22,6 млрд. грн.

Тенденції відтворення основних фондів і ефективності капітальних вкладень у харчовій промисловості в 1998-2001 рр.

Показники	1998	1999	2001
Перевищення амортизацією обсягів ліквідації основних фондів, рази	2,5	3,5	3,7
Частка накопиченого невідшкодованого зносу в прирості вартості основних фондів, %	53	54	62
Частка недозношених основних фондів у обсязі вибуваючих, %	60	71	73
Співвідношення коефіцієнтів введення та ліквідації, рази	3,9	5,6	5,4
Приріст чистого прибутку, млн. грн.	128,3	443,3	763,8
Валові капітальні вкладення, млн. грн.	693,0	733,0	1131,9
Коефіцієнт ефективності капітальних вкладень	0,2	0,6	0,7

Дослідження джерел фінансування інвестицій підприємств харчової промисловості показало, що навіть за умови забезпечення виробниками мінімального оновлення основних фондів в перспективному періоді за нинішньої прибутковості галузі вони не зможуть забезпечити повного самофінансування інвестиційної діяльності.

Доведено, що на поточному етапі еволюції для харчової промисловості України актуальною є проблема подолання недостатньої стійкості підприємств до впливу чинників зовнішнього середовища. Реструктуризація підприємств галузі має бути зорієнтована на збільшення частки власних джерел (прибутку та амортизації) у фінансуванні інвестиційних програм та підвищення якості розробки програм розвитку.

Запропоновано методичний підхід до оцінки мінімального ефективного масштабу виробництва, згідно з яким показник, обчислений як відношення обсягу продаж верхніх 50% заводів середнього розміру до сукупного обсягу продаж галузі, доцільно використовувати як приблизну оцінку частки національного ринку, що потрібна заводу з мінімальним ефективним масштабом виробництва. Цей підхід у дисертації застосовано для формування стратегії інвестування виробництва безалкогольних напоїв концерну "Орлан". Визначена частка національного ринку, потрібна для заводу з мінімальним ефективним масштабом виробництва, яка у виробництві безалкогольних напоїв становить 8,6%, що відповідає виробництву 4,8 млн. дал на рік. Відмічено, що для виробництва безалкогольних напоїв в Україні характерними є так званий ефект випуску продукції з одного заводу та обумовлене цим динамічне зростання транспортних витрат.

Аналіз теорії та практики управління дозволив обґрунтувати необхідність впровадження орієнтації на найвищу споживчу цінність в підходи до визначення цілей та шляхів їх досягнення, що використовуються в вітчизняній практиці, а також внесення відповідних коректив до змісту

процесів стратегічного управління інвестиціями. Місія підприємства, а також його цілі та завдання мають бути сфокусовані на пропозиції споживачам товарів або помітно більшої цінності, або помітно меншої вартості порівняно з товарами конкурентів, або першого і другого водночас. Таким чином, основою місії та конкурентної стратегії підприємства слід вважати його стратегію цінності – структуру, що складається з рішень та дій, які утворюють загальний підхід даного підприємства до надання споживачам цінності, охоплюючи відповідні частини функціональних та організаційних стратегій. Внесення у зв'язку з орієнтацією на споживчу цінність необхідних коректив у процеси стратегічного управління зумовлює розуміння стратегії інвестування виробництва як стратегії, підпорядкованої стратегії цінності. Підвищення ефективності інвестування та зниження його ризикованості досягається і за рахунок переорієнтації планування з конкурента на споживача.

Доведено, що підвищення ефективності прийняття та реалізації стратегічних інвестиційних рішень пов'язане з комплексною оцінкою економічного стану об'єкта інвестування на базі фінансових показників, доповнених показниками, що характеризують інші важливі аспекти його діяльності: підвищення споживчої цінності, вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів, зростання потенціалу людських ресурсів, для відображення яких запропоновано застосовувати специфічний аналітичний інструмент – так звану картку оцінки, що дозволить створити систему моніторингу ефективності.

Використання запропонованого підходу до управління дозволить збільшити надходження власних інвестиційних ресурсів і підвищити ефективність інвестування виробництва в харчовій промисловості.

## **ВИСНОВКИ**

Проведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування стратегії інвестування виробництва для підприємств харчової промисловості України дозволяє зробити наступні висновки щодо напрямів, умов і джерел інвестиційного забезпечення технологічного оновлення, реструктуризації та підвищення конкурентоздатності галузі.

1. Дослідження сутності стратегії інвестування виробництва дозволило визначити її як економічну категорію, що характеризує той аспект безперервного процесу ліквідації стратегічного розриву між потенційною та бажаною конкурентними позиціями, який полягає в адаптації наявних ресурсів підприємства до вимог, визначених стратегією цінності підприємства, і здійснюється на ринках об'єктів реального інвестування. Розробка стратегії інвестування виробництва полягає в обґрунтуванні правил та підходів до визначення головних напрямів інвестицій, здійснення яких забезпечить підвищення конкурентоспроможності підприємства, галузі та національної економіки в цілому.

2. Дослідження економічного стану харчової промисловості, реального стану інвестування виробництва та відтворення основного капіталу дозволило виявити такі особливості розвитку цієї галузі на сучасному етапі:

- низький рівень конкурентоздатності;
- втрата частки внутрішнього ринку на користь домогосподарств;
- непристосованість структури виробництва до платоспроможного попиту через ціни;
- велика кількість нереструктуризованих підприємств;
- суттєве поглиблення неоднорідності підгалузей харчової промисловості за їх економічним станом;
- переважно екстенсивний характер розвитку конкурентного простору;
- основні фонди модернізованих та інвестиційно привабливих підгалузей становлять невисоку частку загальної вартості основних фондів галузі (менше 30%).

3. Поглиблений аналіз економічного стану, оновлення виробництва, відтворення виробничого капіталу в харчовій промисловості дозволив виокремити головні чинники підвищення ефективності стратегічних інвестицій в цій галузі, а саме: галузеву структуру; відтворювальний чинник; забезпеченість виробництва власними інвестиційними ресурсами. Ці чинники формують основи розробки стратегії інвестування виробництва в харчовій промисловості.

4. До стратегічних напрямів інвестування в харчовій промисловості слід віднести трансформацію її галузевої структури з метою утворення конкурентоздатного кластера підгалузей, структури яких, у свою чергу, сприяють такій поведінці виробників, результатом якої є ефективне використання ресурсів суспільства, проявом чого слід вважати високу споживчу цінність товарів, пропонованих ринку, і, як наслідок, високу конкурентоспроможність галузі; підвищення ефективності основних фондів галузі, для чого необхідно, по-перше, утворити, і, по-друге, постійно оновлювати найбільш ефективну їх сукупність; підвищення якості продукції, створення нових її видів, підвищення ефективності виробництва на базі впровадження нових технологій, нової техніки, механізації та автоматизації. Ці напрями мають взаємний вплив між собою.

5. Доведено важливість у перехідній економіці такого детермінанта стратегічних інвестицій, як рівень концентрації. Аналіз наукових вітчизняних і зарубіжних розробок щодо оцінки прогресивності галузевої структури та їх адаптація до умов перехідної економіки дозволив обґрунтувати необхідність застосування принципу природного відбору та показника рівня концентрації. Запропоновано методичні підходи до аналізу структури галузі на основі динаміки кількісних співвідношень підгалузей у загальному обсязі випуску продукції та індексу концентрації галузі, обчисленого як кількість підприємств у розрахунку на 10 млн. мешканців країни. В результаті аналізу структурних змін на основі цих підходів обґрунтовано, що

підвищення ефективності інвестиційної діяльності в харчовій промисловості вимагає переходу до переважно інтенсивного способу розвитку конкурентного простору галузі та спрямування інвестиційних ресурсів на подальший розвиток молочної, кондитерської, пивоварної, виробництва безалкогольних напоїв, плодоовочевої та м'ясної підгалузей.

6. Поглиблений аналіз реального стану відтворення виробничого капіталу в харчовій промисловості дозволив виявити потребу вдосконалення його вартісних пропорцій і відповідно до цього обґрунтувати пріоритетність у розподілі інвестиційних ресурсів погашення реноваційної заборгованості з метою створення сприятливих умов нагромадження основного капіталу галузі, за яких головну роль у регулюванні нагромадження відіграватиме чинник взаємодії інвестиційного попиту та пропозиції.

Дослідження процесу відтворення основних фондів харчової промисловості як масового безперервного процесу, що характеризується середніми за період часу строками служби й темпами приросту фондів, дозволило визначити загальні оцінки раціональних параметрів цього процесу на перспективний період, згідно яких для підприємств галузі доцільно щонайменше втричі збільшити обсяги вибуття зношених основних фондів, причому поступова зміна співвідношення вибуття і приросту основних фондів з 1:2, яке склалося на початок 2002 р., до 1:1 на перспективний період має першорядне значення.

7. Дослідження результативності та ефективності виробництва в харчовій промисловості дозволило визначити як головні чинники прискорення реструктуризації підприємств галузі ті чинники, що є повністю підконтрольними керівництву підприємств, а саме: орієнтація на збільшення частки власних джерел у фінансуванні інвестицій та підвищення якості розробки програм розвитку. В результаті аналізу шляхів вирішення проблеми збільшення власних інвестиційних ресурсів доведено, що в основу обґрунтування використання такого засобу, як прискорена амортизація, доцільно покласти показники вікової структури основних фондів, вимоги, викладені у Законі України "Про захист економічної конкуренції", а також показник мінімального ефективного масштабу виробництва. Запропоновано методичний підхід до оцінки мінімального ефективного масштабу виробництва, згідно з яким показник, обчислений як відношення обсягу продаж верхніх 50% заводів середнього розміру до сукупного обсягу продаж галузі, доцільно використовувати як приблизну оцінку частки національного ринку, що потрібна заводів з мінімальним ефективним масштабом виробництва.

8. Дослідження досягнень та досвіду сучасної світової теорії та практики управління дозволило обґрунтувати необхідність впровадження орієнтації на найвищу споживчу цінність у підходи до визначення місії, цілей та шляхів їх досягнення, що використовуються у вітчизняній практиці, а також внести в цьому зв'язку корективи у зміст процесів стратегічного управління інвестиціями. Це сприятиме зниженню ризику інвестування та збільшенню власних інвестиційних ресурсів підприємств.

Запропоновано методичний підхід і розроблено рекомендації щодо використання моделі процесу стратегічного управління із споживчою орієнтацією. Виокремлено найважливіші аспекти діяльності підприємства як об'єкта інвестування, а саме: фінансова сфера, підвищення споживчої цінності, вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів, зростання потенціалу людських ресурсів. Запропоновано методичний підхід до комплексної оцінки об'єкта інвестування. Розроблено рекомендації щодо побудови системи моніторингу ефективності, що відповідає потребам підприємств за умов сучасного конкурентного середовища, із застосуванням специфічного аналітичного інструменту – картки оцінки.

9. Визначено умови ефективної реалізації розробленої в дисертації стратегії інвестування виробництва. Найсуттєвішими з визначених умов є:

- поглиблення та завершення ринкових реформ в Україні;
- підвищення частки оплати праці у валовій доданій вартості;
- підтримання розвитку сировинного потенціалу харчової промисловості;
- прийняття Закону України "Про амортизацію";
- забезпечення виконання положень Указу Президента України "Про основні напрями розвитку АПК" стосовно встановлення особливого режиму оподаткування підприємств харчової промисловості з метою стимулювання нарощування обсягів закупівлі сировини та її переробки, що дозволить дещо знизити існуюче податкове навантаження;
- розвиток інфраструктури харчової промисловості, особливо важливим це є для молочної та м'ясної підгалузей;
- стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для АПК.

10. Правила і підходи до прийняття стратегічних інвестиційних рішень, розроблені і запропоновані в дисертації, використані для формування стратегії інвестування виробництва безалкогольних напоїв концерну "Орлан". Результати свідчать про те, що оскільки у виробництві безалкогольних напоїв чинник транспортних витрат зумовив зниження мінімального ефективного масштабу виробництва з 8,1 млн. дал до 2,9 млн. дал, цьому підприємству слід обрати стратегію, яка передбачає експлуатацію декількох заводів, причому кожен з них має забезпечувати мінімальний ефективний масштаб виробництва. Підприємство в разі реалізації запропонованої стратегії буде мати 27,1% ринку, що не порушує вимог національного законодавства, спрямованого на захист економічної конкуренції. Дослідження взаємозв'язку між обсягом випуску, собівартості та прибутку в цукровій галузі та виробництві безалкогольних напоїв, де використовується велика кількість цукру, дозволило визначити потужність підприємства з виробництва безалкогольних напоїв, що є достатньою для того, щоб обрати стратегію інтеграції у цукрову галузь: не менше, ніж 1,2 млн. дал солодких напоїв на рік, що приблизно відповідає можливостям декількох українських виробників. Зроблено висновок, що для успішного розвитку цукрової галузі слід ліквідувати більшість малопотужних застарілих підприємств, а також



здійснювати вертикальну інтеграцію з підприємствами більш успішних підгалузей, які використовують цукор.

### ПУБЛІКАЦІЇ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Загорняк Н. Інвестиційна діяльність у харчовій промисловості в Україні // Економіка України. – 2003. – №2. – С. 47-51.
2. Загорняк Н.Б. Сучасний підхід до оцінки стану підприємства при прийнятті стратегічних інвестиційних рішень // Напрями стабілізації економічного розвитку України: Зб. наук. пр. – К.: Інститут економіки НАНУ, 2002. – С. 45-51.
3. Загорняк Н.Б. Вплив споживацької цінності на конкурентоспроможність товару // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвідомчий наук. зб. Вип. 5. – К.: КНЕУ, 1997. – С. 64-69.
4. Загорняк Н.Б. Вплив споживацької цінності на вибір стратегії товарної інновації // Зовнішня торгівля: проблеми та перспективи: Зб. наук. пр. – Харків: "Акта", 1997. – С. 119-127.
5. Загорняк Н.Б. Орієнтація на споживацьку цінність при формуванні стратегії підприємства // Зовнішня торгівля: проблеми та перспективи: Зб. наук. пр. – Харків: "Акта", 1997. – С. 141-148.
6. Загорняк Н. Потребительская ценность нового товара в условиях становления рыночных отношений // Персонал. – 1997. – №3. – С. 55-61.

### АНОТАЦІЯ

Загорняк Н.Б. Стратегія інвестування виробництва (на прикладі харчової промисловості). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.07.01 – Економіка промисловості. – Інститут економіки НАН України, Київ, 2003.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних і практичних аспектів формування стратегії інвестування виробництва.

У роботі з'ясовано теоретичні основи стратегії інвестування виробництва, проаналізовано економічний стан харчової промисловості України, відтворення її виробничого капіталу, визначено головні чинники підвищення ефективності стратегічних інвестицій, умови й джерела інвестиційного забезпечення технологічного оновлення, реструктуризації та підвищення конкурентоздатності галузі.

Розроблено рекомендації щодо удосконалення державної промислової політики з метою сприяння збільшенню обсягу й підвищенню ефективності інвестицій, запропоновано й обґрунтовано підхід до стратегічного управління інвестуванням виробництва на базі споживчої орієнтації та комплексної оцінки об'єктів інвестування.

Ключові слова: інвестиції, стратегія інвестування виробництва, відтворення основних фондів, система моніторингу ефективності інвестицій, мінімальний ефективний масштаб виробництва.

## АННОТАЦІЯ

Загорняк Н.Б. Стратегия инвестирования производства (на примере пищевой промышленности). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.01 – Экономика промышленности. – Институт экономики НАН Украины, Киев, 2003.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических аспектов формирования стратегии инвестирования производства, выбору направлений эффективного использования инвестиционных ресурсов.

В работе определены теоретические основы стратегии инвестирования производства, проанализировано экономическое состояние пищевой промышленности Украины, воспроизводства ее производственного капитала, определены главные факторы повышения эффективности стратегических инвестиций, условия и источники инвестиционного обеспечения технологического обновления, реструктуризации и повышения конкурентоспособности отрасли.

Стратегия инвестирования производства определена как экономическая категория, характеризующая тот аспект непрерывного процесса ликвидации стратегического разрыва между потенциальной и желательной конкурентными позициями, который заключается в приведении имеющихся ресурсов предприятия в соответствие с требованиями, определенными его стратегией ценности. Разработка стратегии инвестирования производства состоит в обосновании правил и подходов к определению главных направлений инвестиций, осуществление которых обеспечит повышение конкурентоспособности предприятия, отрасли и национальной экономики в целом.

На основе анализа экономического состояния, обновления производства, воспроизводства производственного капитала в пищевой промышленности выделены главные факторы повышения эффективности стратегических инвестиций, формирующие основы разработки стратегии инвестирования производства в этой отрасли: отраслевая структура, воспроизводственный фактор, обеспеченность производства собственными инвестиционными ресурсами.

К стратегическим направлениям инвестирования в пищевой промышленности следует отнести трансформацию ее отраслевой структуры с целью создания конкурентоспособного

кластера подотраслей, структуры которых, в свою очередь, способствуют такому поведению производителей, результатом которого является эффективное использование ресурсов общества, проявлением чего следует считать высокую потребительскую ценность товаров, предлагаемых рынку; повышение эффективности основных фондов отрасли, для чего необходимо, во-первых, создать, и, во-вторых непрерывно обновлять их наиболее эффективную совокупность; повышение качества продукции, создание новых ее видов, повышение эффективности производства на основе внедрения новых технологий, новой техники, механизации и автоматизации.

Предложены методические подходы к анализу структуры отрасли на основе динамики количественных соотношений подотраслей в общем объеме выпуска продукции и индекса концентрации отрасли. В результате анализа структурных изменений на основе этих подходов обоснован вывод, что повышение эффективности инвестиционной деятельности в пищевой промышленности требует перехода на преимущественно интенсивный путь развития конкурентного пространства отрасли и направления инвестиционных ресурсов на дальнейшее развитие молочной, кондитерской, пивоваренной, производства безалкогольных напитков, плодоовощной и мясной подотраслей.

Исследование процесса воспроизводства основных фондов пищевой промышленности как массового непрерывного процесса, характеризуемого средними за период времени сроками службы и темпами прироста фондов, позволило определить общие оценки рациональных параметров этого процесса на перспективный период, согласно которым предприятиям отрасли следует по меньшей мере в три раза увеличить объем выбытия изношенных основных фондов, первоочередное значение имеет приближение соотношения выбытия и прироста основных фондов к 1:1.

Разработаны рекомендации относительно совершенствования государственной промышленной политики с целью содействия увеличению объема и повышению эффективности инвестиций, предложен и обоснован подход к стратегическому управлению инвестированием производства на основе потребительской ориентации и комплексной оценки объектов инвестирования.

Предложен методический подход и разработаны рекомендации по использованию модели процесса стратегического управления с потребительской ориентацией. Выделены важнейшие аспекты деятельности предприятия как объекта инвестирования, а именно: финансовая сфера, повышение потребительской ценности, совершенствование внутренних бизнес-процессов, рост потенциала человеческих ресурсов. Предложен методический подход к комплексной оценке объекта инвестирования. Разработаны рекомендации относительно построения системы мониторинга эффективности, соответствующей требованиям предприятий в условиях современной конкурентной среды, с использованием специфического аналитического инструмента – карты оценки.

Ключевые слова: инвестиции, стратегия инвестирования производства, воспроизводство основных фондов, система мониторинга эффективности инвестиций, минимальный эффективный масштаб производства.

## ANNOTATION

Zagornyak N.B. Production investment strategy (as an example there is treated the food industry). – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in economics on speciality 08.07.01 – Industry Economics. – Institute of Economy, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2003.

The dissertation is devoted to theoretical and practical aspects of production investment strategy formation.

The theory of production investment strategy was elaborated. The detailed analysis of the economical status and reproduction of capital of the Ukrainian food industry was performed. Major factors of increase of strategic investments effectiveness and main conditions and sources of investments for technological renewal, restructuring and competitive ability improvement of the food industry were determined.

The recommendations for state industrial policy improvement aimed to favor investment growth and effectiveness were developed. The customer oriented production investment strategic management approach based on the complex appraisal of an investment object was elaborated.

Key words: investment, production investment strategy, reproduction of capital, system of investment effectiveness monitoring, minimum efficient manufacturing scale.